

El veritable xoc de civilitzacions

Ronald Inglehart i Pippa Norris

Samuel Huntington tenia raó només en part. La línia de fractura cultural que divideix el món occidental del món musulmà no fa referència a la democràcia sinó al gènere. Segons un nou estudi, els musulmans i els seus homòlegs occidentals volen la democràcia; tanmateix, es tracta de móns molt separats pel que fa a les seves actituds sobre el divorci, l'avortament, la igualtat de gènere i els drets dels homosexuals, cosa que no fa presagiar res de bo per al futur de la democràcia a l'Orient Mitjà.

La promoció de la democràcia als països islàmics és actualment un dels temes de debat més populars de l'administració Bush. «Refusem la idea condescendent que la llibertat no es desenvoluparà a l'Orient Mitjà» va declarar el desembre de 2002 el secretari d'Estat Colin Powell quan desvelava la nova iniciativa concertada de la Casa Blanca per fomentar les reformes polítiques i econòmiques als països àrabs. De la mateixa manera, el setembre de 2002 Condoleezza Rice, consellera de seguretat nacional del president George W. Bush, prometia que els Estats Units estaven compromesos en «la marxa per la llibertat al món musulmà».

Però, ¿és que el món musulmà avança a un ritme diferent? Malgrat l'afirmació optimista de Bush en el sentit que no hi ha «cap xoc de civilitzacions», quan es parla «dels drets i les necessitats comuns dels homes i les dones», n'hi ha d'altres que no n'estan tan segurs. La tesi controvertida que va exposar Samuel Huntington l'any 1993 –segons la qual la divisió cultural entre la «cristiandat occidental» i la «cristiandat ortodoxa i l'Islam» és la nova línia de fractura del conflicte– sona més fort que mai des de l'11-S. Fent-se ressò de les paraules de Huntington, el novembre de 2002 el columnista Polly Toynbee escrivia al diari britànic *The Guardian* que «el que fa que alguns extremistes de diversos continents s'uneixin en una força globalitzada és un odi compartit pels valors occidentals que els sembla que prové de la cultura judeo-cristiana». Mentrestant, a l'altra banda de l'Atlàntic, el representant del Partit Demòcrata Christopher Shays, de Connecticut, després d'aguantar moltes hores de declaració sobre les relacions entre els Estats Units i el món islàmic al Capitoli l'octubre de 2002, va deixar anar, enfadat: «¿Per què la democràcia no arrela d'una vegada a l'Orient Mitjà? ¿Què passa amb

aquella cultura i aquella gent, que no sembla que la democràcia sigui quelcom pel qual vulguin lluitar i treballar per aconseguir-ho?»

La resposta de Huntington seria que al món musulmà li manquen els valors polítics essencials que van fer néixer la democràcia representativa a la civilització occidental: la separació entre l'autoritat civil i la religiosa, l'imperi de la llei i el pluralisme social, les institucions parlamentàries de govern representatiu, i la protecció dels drets individuals i les llibertats civils com a mecanisme de defensa dels ciutadans enfront del poder de l'Estat. Aquesta afirmació sembla força plausible, davant dels intents fracassats perquè la democràcia electoral arreli a tot l'Orient Mitjà i al Nord d'Àfrica. Segons els darrers rànquings de la *Freedom House*, gairebé dues tercers parts dels 192 països del món són actualment democràcies representatives. Però entre els 47 països amb majoria musulmana, només un de cada quatre és una democràcia representativa, i cap de les principals societats de llengua àrab s'inclou dintre d'aquesta categoria.

Tanmateix, aquesta evidència circumstancial no significa que Huntington tingui raó, ja que no parla de les creences subjacents dels ciutadans musulmans. De fet, hi ha poques proves empíriques que demostrin que les societats occidental i musulmana mostrin uns valors fortament divergents, almenys fins ara. Els resultats acumulats de les dues edicions més recents de l'Enquesta Mundial de Valors (*World Values Survey*, WVS), realitzades entre 1995 i 1996 i entre el 2000 i el 2002, proporcionen un corpus extens de proves rellevants. Feta a partir de qüestionaris que analitzen els valors i les creences en més de 70 països, la WVS és una investigació sobre el canvi sociocultural i polític que abasta més del 80% de la població mundial.

La comparació de les dades d'aquestes enquestes en les societats musulmanes i no musulmanes arreu del món confirma la primera afirmació de la tesi de Huntington: la cultura és important –de fet, és molt important–. Les tradicions religioses històriques han deixat una forta empremta, que perdura en els valors contemporanis. Tanmateix, Huntington s'equivoca quan suposa que el conflicte bàsic entre Occident i l'Islam gira al voltant dels valors polítics. En aquest moment de la història, les societats del món (tant les musulmanes com les judeo-cristianes) veuen la democràcia com la millor forma de govern. En canvi, l'autèntica línia de fractura entre Occident i l'Islam –que la teoria de Huntington passa completament per alt– fa referència a la igualtat de gènere i a la liberalització sexual. En altres paraules, els valors que separen les dues cultures tenen molt més a veure amb l'*eros* que amb el *demos*. Mentre que les generacions més joves del món occidental han anat esdevenint cada vegada més liberals sobre aquests temes, els països islàmics s'han mantingut com les societats més tradicionals del món.

Aquesta diferència de valors reflecteix la divisió econòmica creixent entre el món occidental i el món musulmà. Respecte de la privació del dret de vot de les dones a tot l'Orient Mitjà, el Programa de Desenvolupament de les Nacions Unides va assenyalar l'estiu de 2002 que «cap

La disputa entre França i els EUA a propòsit d'Iraq és infantil i ridícula, i no té res a veure amb el fons del problema: el declivi irreparable d'Europa degut a una fatiga enorme

societat no pot assolir l'Estat del benestar i el desenvolupament humà que desitja, ni competir en un món cada vegada més globalitzat, si la meitat de la seva població queda marginada i privada dels seus drets». Però aquest «conflicte sexual de civilitzacions» toca qüestions molt més profundes que la manera com els països àrabs tracten les dones. El compromís d'una societat en favor de la igualtat de gènere i la liberalització sexual resulta ser, una vegada i una altra, l'indicador més fiable de la força amb què una societat dona suport als principis de tolerància i igualitarisme. Així doncs, els ciutadans del món àrab volen majoritàriament la democràcia, però la democràcia potser no és sostenible en les seves societats.

POSANT HUNTINGTON A PROVA

Huntington diu que «les idees d'individualisme, liberalisme, constitucionalisme, drets humans, igualtat, llibertat, imperi de la llei, democràcia, llibertat de mercats, [i] la separació entre Església i Estat» sovint tenen poca repercussió a fora del món occidental. A més, sosté

En aquest moment de la història, les societats del món (tant les musulmanes com les judeo-cristianes) veuen la democràcia com la millor forma de govern

que els esforços d'Occident per promoure aquestes idees provoquen una reacció violenta contra l'«imperialisme dels drets humans». Per posar a prova aquestes proposicions, hem classificat els països inclosos en la WVS d'acord amb les nou civilitzacions contemporànies més importants, basades fonamentalment en el llegat religiós històric de cada societat. L'estudi inclou 22 països de la cristiandat occidental (una cultura europea occidental dins la qual també hi ha l'Amèrica del Nord, Austràlia i Nova Zelanda); 10 països del centre d'Europa (que comparteixen l'herència cristiana occidental, però que també van viure sota el règim comunista); 11 societats amb una majoria musulmana (Albània, Algèria, Azerbaidjan, Bangladesh, Egipte, Indonèsia, Iran, Jordània, el Marroc, el Pakistan i Turquia); 12 societats tradicionalment ortodoxes (com Rússia i Grècia); 11 països llatinoamericans predominantment catòlics; 4 societats de l'Est asiàtic, configurades pels valors sinoconfucians; 5 països de l'Àfrica subsahariana, més el Japó i l'Índia.

Malgrat la tesi de Huntington d'un conflicte de civilitzacions entre Occident i la resta del món, la WVS revela que, en aquest moment de la història, la democràcia té una imatge positiva per majoria aclaparadora arreu del món. País per país, una clara majoria de la població valora el fet de «tenir un sistema polític democràtic» amb un «bé» o un «molt bé». Aquests resultats representen un canvi espectacular respecte del que passava als anys trenta i quaranta del segle passat, quan els règims feixistes eren aprovats massivament en moltes societats, i durant moltes dècades els règims comunistes van gaudir d'un suport molt estès. Però, en l'última dècada, la democràcia s'ha convertit virtualment en l'únic model polític que atrau a escala global, independentment de la cultura que hi hagi a cada país. Amb l'excepció del Pakistan, la majoria dels països àrabs enquestats tenen en alta consideració la democràcia: a Albània,

Egipte, Bangladesh, Azerbaidjan, Indonèsia, Marroc i Turquia, entre el 92 i el 99% dels ciutadans donen suport a les institucions democràtiques, una proporció més alta que als Estats Units (89%).

Tanmateix, encara que aquests resultats són molt encoratjadors, parlar de la democràcia no vol dir necessàriament que les persones donin un suport real a les regles democràtiques bàsiques –o que els seus líders els permetin tenir institucions democràtiques–. Per bé que les constitucions d'alguns estats autoritaris, com ara la Xina, declaren que adopten determinats ideals democràtics com la llibertat de religió, els governants la deneguen a la pràctica. En les eleccions que es van celebrar a l'Iran l'any 2000, els candidats reformistes van aconseguir gairebé tres quartes parts dels escons del parlament, però l'elit teocràtica encara té les regnes del poder. Certament, el fet que la majoria de la gent d'un país doni suport a la idea de democràcia és un pas en la direcció correcta. Però aquest sentiment s'ha de veure complementat amb unes actituds subjacents més profundes, com ara la confiança interpersonal i la tolerància envers grups impopulars –i, en darrera instància, aquests valors han de ser acceptats pels qui controlen l'exèrcit i la policia secreta.

La WVS revela que, fins i tot tenint en compte les diferències en el grau de desenvolupament econòmic i polític, el suport a les institucions democràtiques és tan fort a les societats musulmanes com a les societats occidentals (o en altres). Per exemple, una gran majoria de persones que viuen en països occidentals i àrabs donen una nota alta a la democràcia com la forma més eficaç de govern, amb un 68% de desacord amb afirmacions com ara que «les democràcies no tenen poder de decisió» i que «les democràcies no són bones per mantenir l'ordre». (La resta de països i regions culturals, excepte l'Àsia de l'Est i el Japó, són molt més crítiques.) I un nombre igual de respostes per part dels dos bàndols que conformen la divisió entre civilitzacions (un 61%) rebutgen amb fermesa les formes de govern autoritàries i desaproven els «líders forts» que no «es preocupen perquè hi hagi parlament ni eleccions». A diferència de les societats occidentals, les societats musulmanes es mostren més partidàries que les autoritats religioses tinguin un rol actiu en la societat. Tanmateix, aquesta preferència per les autoritats religioses no és tant una divisió cultural entre Occident i l'Islam sinó més aviat una diferència entre Occident i moltes altres societats menys secularitzades que hi ha arreu del món, especialment a l'Àfrica subsahariana i a l'Amèrica Llatina. Per exemple, en alguns països àrabs, els ciutadans estan majoritàriament d'acord amb l'afirmació que «els polítics que no creuen en Déu no són aptes per exercir un càrrec públic» (el 88% a Egipte, el 83% a l'Iran i el 71% a Bangladesh), però aquesta afirmació també obté un gran suport a les Filipines (el 71%), a Uganda (el 60%) i a Veneçuela (el 52%). Fins i tot als Estats Units, prop de dues cinquenes parts dels ciutadans creuen que els ateu no són aptes per tenir cura de la cosa pública.

Tanmateix, quan es tracta de les actituds en matèria d'igualtat de gènere i liberalització sexual, la diferència cultural entre l'Islam i Occident s'eixampla i esdevé abismal. Pel que fa a

L'autèntica línia de fractura entre Occident i l'Islam fa referència a la igualtat de gènere i a la liberalització sexual

la qüestió de la igualtat de drets i oportunitats per a les dones –que és mesurada amb preguntes com ara si els homes són més bons líders polítics que les dones o si la formació universitària és més important per als nois que per a les noies–, la valoració que en fan els països occidentals i els àrabs és del 82% i del 55%, respectivament. Les societats musulmanes també són marcadament menys permissives amb relació a l'homosexualitat, l'avortament i el divorci.

Aquestes qüestions formen part d'una actitud més àmplia de tolerància, confiança, activisme polític i èmfasi en l'autonomia individual que conforma els «valors d'autoexpressió». El grau en què una societat insisteix en aquests valors d'autoexpressió està molt relacionat, curiosament, amb l'aparició i la supervivència de les institucions democràtiques. D'entre tots els països inclosos a la WVS, el suport a la igualtat de gènere –un indicador clau de la tolerància i la llibertat personal– està molt relacionat amb el nivell democràtic de la societat.

En tota democràcia estable, una majoria dels ciutadans no està d'acord amb l'afirmació que «els homes són més bons líders polítics que les dones». En cap de les societats on menys del 30% dels ciutadans rebutja aquesta afirmació (com a Jordània, Nigèria i Bielorrússia) hi ha una veritable democràcia. A la Xina, un dels països menys democràtics del món, una majoria

El compromís d'una societat en favor de la igualtat de gènere i la liberalització sexual resulta ser l'indicador més fiable de la força amb què una societat dona suport als principis de tolerància i igualitarisme

dels ciutadans està d'acord que els homes són més bons líders polítics que les dones, malgrat que una línia del Partit comunista des de fa molt temps ha insistit en la igualtat de gènere (Mao Zedong va declarar en una ocasió que «les dones sostenen la meitat del cel»). A la pràctica, les dones xineses ocupen molt pocs càrrecs de poder real i són objecte d'una discriminació generalitzada al lloc de treball. L'Índia és un cas que està a la frontera. El país és una antiga democràcia parlamentària amb un control judicial i civil independent de les forces armades, però està minvada per un feble imperi de la llei, arrestos arbitraris i assassinats al marge de la llei. L'estatus de les dones índies reflecteix aquesta dualitat. Els drets de les dones són garantits a la Constitució, i Indira Gandhi va governar el país durant 15 anys. Però la violència domèstica i la prostitució

forçosa estan molt esteses al llarg del país i, segons la WVS, gairebé el 50% del poble indi creu que només els homes haurien de fer-se càrrec del govern.

La manera com una societat considera l'homosexualitat també constitueix un altra bona prova de foc pel que fa al seu compromís amb la igualtat. Tolerar els grups que desperten més simpaties no és mai un problema. Però si es vol mesurar el grau real de tolerància d'una nació, només cal esbrinar quin és el grup menys estimat i llavors preguntar-se si als membres d'aquest grup se'ls permet de celebrar actes públics, ensenyar a les escoles i treballar al govern. Avui, relativament poques persones es manifesten obertament hostils envers les persones d'altres classes, races o religions, però en canvi el rebuig cap als homosexuals és molt estès. A una pregunta de la WVS sobre si l'homosexualitat és justificable, gairebé la meitat de la població mundial va respondre «mai». Aquí també, com passa amb el cas de la igualtat de gènere, aquesta actitud és directament proporcional amb el nivell democràtic del país. Entre

els estats autoritaris i quasi-democràtics, el rebuig de l'homosexualitat està molt arrelat: el 99% tant a Egipte com a Bangladesh, el 94% a l'Iran, el 92% a la Xina i el 71% a l'Índia. Per contra, aquestes xifres són molt més baixes entre els enquestats de les democràcies estables: el 32% als Estats Units, el 26% al Canadà, el 25% al Regne Unit i el 19% a Alemanya.

Les societats musulmanes no manifesten de forma monolítica una escassa tolerància pel que fa a l'orientació sexual i la igualtat de gènere, ni tampoc són les úniques que ho fan. Molts dels Estats que han sorgit de l'antiga Unió Soviètica tenen uns resultats igual de baixos que la majoria de les societats musulmanes. Tanmateix, en general, els països àrabs no tan sols es queden enrere respecte dels països occidentals, sinó també respecte de totes les altres societats. Potser el fet més significatiu és que aquestes xifres revelen que la distància entre Occident i l'Islam és encara més gran entre els grups d'edat més jove. Aquest patró indica que les generacions més joves de les societats occidentals han esdevingut progressivament més igualitàries que les dels seus pares, però que les generacions més joves de les societats musulmanes s'han mantingut gairebé tan tradicionals com les dels seus pares i avis, cosa que ha fet augmentar la diferència cultural.

CONFLICTE DE CONCLUSIONS

«Les persones dels països islàmics volen i es mereixen les mateixes llibertats i oportunitats que la gent de tots els països», va declarar el president Bush en el discurs d'inauguració del curs a l'acadèmia de West Point l'estiu de 2002. Tenia raó. Qualsevol pretensió d'un «xoc de civilitzacions» basat en els objectius polítics, bàsicament diferents, que tenen les societats occidentals i les musulmanes representa una simplificació excessiva de la realitat. El suport per a la consecució de la democràcia és sorprenentment molt estès entre els ciutadans musulmans, fins i tot entre els qui viuen en societats autoritàries. Tanmateix, Huntington l'encerta quan sosté que les diferències culturals han cobrat una nova importància i que constitueixen les línies de fractura dels conflictes del futur. Per bé que gairebé tot el món s'omple la boca amb la democràcia, encara no hi ha un consens global amb relació als valors d'autoexpressió –com ara la tolerància social, la igualtat de gènere, la llibertat d'expressió i la confiança interpersonal– que són crucials per a la democràcia. Avui, aquests valors divergents constitueixen el conflicte real entre les societats musulmanes i el món occidental.

Però el desenvolupament econòmic genera un canvi d'actituds en gairebé totes les societats. En particular, la modernització imposa uns canvis sistemàtics i previsibles en els rols dels gèneres: la industrialització introdueix les dones en el món laboral remunerat i redueix espectacularment els índexs de fertilitat. Les dones adquireixen coneixements i comencen a participar en el govern representatiu, però encara hi tenen molt menys poder que els homes.

Les generacions més joves de les societats occidentals han esdevingut més igualitàries que les dels seus pares, però les de les societats musulmanes s'han mantingut gairebé tan tradicionals com les dels seus pares i avis

Després, la fase postindustrial comporta un canvi cap a una igualtat més gran de gènere, a mesura que les dones assumeixen rols econòmics de més categoria en les tasques de gestió i guanyen influència política en els òrgans electius i de designació. Així, algunes societats musulmanes relativament industrialitzades, com ara Turquia, comparteixen la mateixa visió de la igualtat de gènere i la liberalització sexual que altres noves democràcies.

Fins i tot en les democràcies més consolidades, els canvis en les actituds culturals –i, eventualment, en les actituds envers la democràcia– sembla que estan molt relacionats amb la

El compromís real per la reforma democràtica es mesurarà segons la voluntat de dedicar els recursos necessaris per promoure el desenvolupament humà en el món musulmà

modernització. En la majoria de les societats històricament protestants, les dones no van aconseguir el dret de vot fins als anys vint del segle passat, i a gran part de l'Europa catòlica romana, fins després de la Segona Guerra Mundial. L'any 1945, només el 3% dels membres dels parlaments d'arreu del món eren dones. L'any 1965, aquesta xifra va augmentar fins al 8%; el 1985 era del 12%, i el 2002, del 15%.

Els Estats Units no poden esperar fomentar la democràcia en el món àrab simplement aconseguint que aquells països adoptin l'estètica pròpia del sistema de govern democràtic, com per exemple que facin eleccions i tinguin un parlament. Tampoc no és realista esperar que les democràcies naixents de l'Orient Mitjà motivin una onada de reformes com les «revo-

lucions de vellut» que hi va haver a l'Europa de l'Est al final de la guerra freda. El compromís real per la reforma democràtica es mesurarà segons la voluntat de dedicar els recursos necessaris per promoure el desenvolupament humà en el món musulmà. La cultura té un impacte perdurable en la manera com evolucionen les societats. Però la cultura no ha de ser el destí final.

Ronald Inglehart és director de programa al Center for Political Studies de l'Institute for Social Research de la Universitat de Michigan i dirigeix la *World Values Survey*.

Pippa Norris és professora McGuire de Política Comparada a la John F. Kennedy School of Government de la Universitat de Harvard.

Inglehart i Norris són autors de *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around the World* (Cambridge University Press, 2003).

Aquest article va ser publicat a *Foreign Policy*, març-abril de 2003. Reproduït amb autorització.

Traducció de l'anglès de Gabriel Genescà.